

מחלוקת לשם שמים

לאחרונה פורסם¹ ראיון עם הרה"ג רבי צבי יהודה הכהן קוק שליט"א, בו מדובר בין השאר על פירוד הקהלות. ואלו דבריו²:

„בימי המאבק נגד הרפורמה בפרנקפורט היתה קהלה גדולה בעיר וחלק ניכר ממנה שומרי מצוה. כלום היה הכרח להקים קהלה אורתודוקסית נפרדת? ודאי שלא. עובדה היא שנצטרפו אליה בראשונה בסך הכל אחד עשר בתי אב. אבל ר' ש"ר הירש ז"ל בחר בפירוד וגרם לקרע, בניגוד לדעתם של חכמי התורה ר' יעקב אטלינגר, ר' יצחק באמברגר ואחרים, שמיחו בתוקף באלה הקורעים את בית ישראל לשניים. בביקורי בקיסינגן, יחד עם אבא ז"ל, התאכסנו בבית הרב ד"ר יצחק באמברגר, מחשובי הרבנים החרדים בגרמניה בזמן ההוא, נכדו של הגאון מווירצבורג, ובין כתבי היד המרובים שלו בהלכה, מצאנו את תשובותיו התורניות שבהן אוסר הקמת קהלות נפרדות. גדולי התורה באשכנז, הרבנים אטלינגר ובאמברגר, היו סבורים שבמקום התבדלות מוטב לחזק את היהדות בהקמת בתי ספר דתיים, ישיבות ובהפצת מאור היהדות בקרב כל חלקי הציבור. אך המפלגים החזיקו בדעתם להבדל מרוב יהודי המקום ולדאוג אך ורק לעצמם. כידוע, לא היו קהלות נפרדות בין יהודי רוסיה, פולין וליטא, שבהן היתה השפעתם של גדולי התורה. הנצי"ב מוולוז'ין כותב שפירוד מן הכלל „קשה כתרבות לגוף האומה וקיומה". זו היתה גם דעתו של הגאון ר' ישראל מסלאנט. אבל בגרמניה ובהונגריה התפשטה שיטת ההפרדה, ואנשי ה„אגודה" הקיצוניים בירושלים המשיכו בדרך זו. עכשיו הם מנסים להנהיגה גם במדינת ישראל. יש לקוות שלא תעלה בידם הנסיון לעשות קרע בציבור. יש להזים את השמועה שהחתם סופר צידד בקהלה נפרדת. אין לה כל בסיס".

עד כאן דבר הרב צבי יהודה קוק שליט"א. דברים כעין אלו מצויים בספרו של הרב י"ל הכהן מימון ז"ל: „הראי"ה"³.



צעיר אני לימים על כן זחלתי ואירא מחוות דעי, אמרתי ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה. אך הן הזחלתי ואתבונן והנה אין מוכיח אין עונה אמריהם, לכן אמרתי אחזה דעי אף אני, שלא תהא שתיקה כהודאה ולא יהא שומע כעונה אמן. לא נעים לי לסתור דברי רב גדול בישראל, בנן של קדושים גזע

1 „הצופה", עש"ק פ' שמות, כד בטבת תשל"ג.

2 מצוטטים ע"י סופר „הצופה" המתכנה „שי"ן". דברי מבוססים על ההנחה שהדברים אותנטיים.

3 ירושלים תשכ"ה, עמ' קכג—קכד.

ישישים, אך האמת אהובה על הכל. והי רצון, שלמרות חסרון המשיג ויתרון המושג, יקויים בדברינו מאמר החכם: „אין ראוי להביט אל האומר, אלא על המאמר“.

בקטע שהובא לעיל פרטים רבים אינם נכונים, ואילו פרטים אחרים, אשר חשיבותם רבה לעין ערוך בענין זה, מושמטים. כונתינו היא בירור היסטורי נאמן, אשר יבהיר את האמת בדברים הללו. יצוין ויחדגש שאין כונתינו במקום זה לבאר את דעתנו האישית על הנושא, ומכל שכן אין אנו נוגעים בשאלת השייכות למציאות דהיום, דהיינו, הקמת מדינת ישראל בארץ הקדש תוך נסים גלויים דרך עקבתא דמשיחא אל הגאולה השלמה בב"א.

א. „בימי המאבק נגד הרפורמה בפרנקפורט היתה קהלה גדולה בעיר וחלק ניכר ממנה שומרי מצוה. כלום היה הכרח להקים קהלה אורטו-דוקסית נפרדת? ודאי שלא. עובדה היא שנצטרפו אליה בראשונה בסך הכל אחד עשר בתי אב. אבל ר' ש"ר הירש ז"ל בחר בפירוד וגרם לקרע...“.

עירוב פרשיות חזינן הכא. אותם אחד עשר איש לא הצטרפו לקהלה נפרדת שייסד זקני רבנו הגדול הרש"ר הירש ז"ל, אלא ייסדו בעצמם לפני בזאו של רבנו ז"ל לפפד"מ, „אגודה דתית פרטית“ בתוך הקהלה. צעד זה נעשה לאחר שכלו כל הקיצין מבחינת המצב הדתי בקהלה: הוראת תורה נאסרה בכוח המשטרה, המורים הדתיים גורשו, ותומכי תלמוד תורה נקנסו. מקוואות העיר נסתמו, החברא-קדישא שותקה למעשה ע"י ועד הקהלה הרפורמי שמונה מטעם השלטונות, והרב האורתודוכסי הישיש, רבי שלמה טריר ז"ל, התפטר לאחר שרב רפורמי מונה כעמיתו. בנסיבות אלו הוקמה הקהלה, ועמנואל שורצשילד, אחד מאותם האחד-עשר, העיד, כי בזמנו היה הנער היחידי בין ילידי פפד"מ היהודיים שהניח תפילין יום יום⁴. ממילא ברור ששומרי המצוות היו מיעוט מבוטל באותה עת, והכרח גמור היה להקים קהלה נפרדת. לאחר שהקהלה גדלה ומספר חבריה הגיע למאה (שנת תרי"א), נקרא רבנו ז"ל לרבנות בפרנקפורט, ורק זמן רב לאחר מכן פרצה המחלוקת על החיוב לעזוב את הקהלה הרפורמית, לכשהושג „חוק היציאה“ (תרל"ו) שהתיר זאת. באותה עת כבר לא מלאו אותם האחד-עשר שום תפקיד מכריע, ומספר היוצאים מן הקהלה הרפורמית היה גדול הרבה יותר.

ב. „ר' ש"ר הירש ז"ל בחר בפירוד וגרם לקרע בניגוד לדעתם של חכמי התורה ר' יעקב אטלינגר, ר' יצחק באמברגר ואחרים... הגאון מוירצבורג... אסר הקמת קהלות נפרדות“.

דעתם של שני „חכמי התורה“ (הכוונה כנראה להוציא את רבנו ז"ל מכללם!) הנ"ל מוצגת בצורה בלתי נכונה. התנגדותו של הגאון ר' יעקב אטלינגר ז"ל (בעל ה„ערוך לנר“) לפירוד הקהלות לא היתה ולא נבראה. וממה נפשך: אם

4 ע"י על כל זאת במאמרו של ד"ר מרדכי ברויאר נ"י, „פרקים מתוך ביוגרפיה“, ס' „הרב שמשון רפאל הירש, משנתו ושיטתו“ (ירושלים תשכ"ב) עמ' 26.

הכונה שכאשר פסק רבנו ז"ל בשנת תרל"ו, לאחר השגת חוק היציאה, שכל יהודי חרדי חייב עפ"י דין לפרוש מן הקהלה הרפורמית, יצא הגרי"ע ז"ל בפסק דין שאין חיוב כזה — זה אינו, בגלל העובדה הפשוטה שהגרי"ע ז"ל כבר לא היה אז בחיים. הגרי"ע ז"ל נפטר לחיי העולם הבא בשנת תרל"ב, ארבע שנים לפני פרסום פסקו של רבנו ז"ל. ואם הכונה שמדבריו במקומות שונים מוכח שהתנגד לפירוד הקהלות — הרי גם זה מופרך מעיקרו. ואלו דבריו הברורים בספרו על-התורה „מנחת עני" 5:

„ואל ימנע הלוחם מלחמת ה' נגד המינים ע"י הטענה הכוזבת 6 שגדול השלום וטוב לחזוק בהתחברות כל אשר בשם ישראל יכונה מלעשות פירוד לבבות... והטעם בזה שאף שגדול השלום שבין אדם לחברו, עם כל זה יותר טוב השלום שבין ישראל לאביהם שבשמים, ולכן מי שמקנא קנאת ה' להתזיק התורה הוא החפץ בשלום".

דומה שאין צורך להוסיף ביאור לעמדה ברורה זו, וכל יתר כנטול דמי. אמנם, לחרם נגד ראשי הרפורמה ולהכרזה כי יצאו מכלל ישראל התנגד הגרי"ע ז"ל (והדבר יבואר להלן), אך מזה ועד שלילת פירוד הקהלות רחוקה הדרך. ודבריו דלעיל מוכיחים שהגרי"ע ז"ל היה מחייב את הקמתן של קהלות חרדיות עצמאיות.

דעתו של הגאון מוירצבורג, הרי"ד במברגר ז"ל, לא הובאה כהלכה, ולא בפעם הראשונה. יש לתקן סוף סוף את העוול שנעשה לרי"ד במברגר ז"ל. וכבר כתב ד"ר יצחק ברויאר ז"ל כדלהלן:

„היטב חרה לי כשנוכחתי שכל אחד ואחד שאינו רוצה בשלטון משפט התורה בתקפו המוחלט בהווה של עם ישראל וקהלותיו, רואה עצמו מוסמך להתלות באילנו של הרב מוירצבורג שאיננו יכול להגן על עצמו בעלמא הדין" 7.

האמת היא כדלהלן: הרב מוירצבורג פסק שחייבים עפ"י דין לפרוש מהקהלה הרפורמית בפרנקפורט, גם לאחר שהושגו הויתורים מצד הרפורמים, שהסכימו לניהול והשגחה נפרדים של המוסדות הדתיים ע"י האורתודוקסים, ואי השתתפותם של האחרונים בתשלומי מסים למוסדות הרפורמיים. פסק זה נשלח ב-1 בפברואר 1877 לפפד"מ, ונדפס באיגרתו הגלויה של הרי"ד במברגר ז"ל אל רבנו ז"ל, שבאוסף הכתבים של רבנו ז"ל 8. יודגש שנית, שפסק זה ניתן לאחר, ותוך התחשבות, בויתורי הרפורמים. לאחר מכן נסע הרי"ד במברגר ז"ל לפרנקפורט כדי לשכנע את המתנגדים לפסקו של רבנו ז"ל, לחזור בהם ולפרוש מן הקהלה הרפורמית. אך בפגישתו עם ראש המתנגדים נהפכו היוצרות, והלה שיכנע את

5 סוף פ' פנחס.

6 הדגשה זו והבאות — שלי.

7 „הכוזרי החדש", עמ' 224, בתרגומו החפשי של אאמו"ר נ"י, במסגרת עבודתו בתרגומו הכולל של „הכוזרי החדש". תודתי העמוקה מובעת לאאמו"ר נ"י על סיועו הרב בכל הנוגע לחומר הכתוב גרמנית.

8 Gesammelte Schriften, חלק 4, עמ' 528/9.

הרב מוירצבורג שאין חיוב לפרוש. (כל זאת כתב הרב מוירצבורג עצמו באיגרתו הגלויה, שם). כתוצאה מפגישה זו פרסם הרי"ד במברגר ז"ל את פסקו הידוע. בפסק זה מתיר הרב מוירצבורג, ומתיר בלבד, את אי ההפרדות מרצון, וזאת אך ורק בתנאי שינתנו ערבויות לביצוע היתורים דלעיל. ללא תנאים אלו, פסק הרב מוירצבורג, יש חיוב להפרד. וכך כתב בנו, הרב ר' שמחה הלוי במברגר ז"ל, בשו"ת „זכר שמחה" 10:

„כי רק ע"פ התנאים האלה הסכים אאמ"ו הרה"ג גר"י שאין חיוב להפרד מקהל רעפארם ע"פ טעמו ונמוקו אבל זולת אלו התנאים כבר מלתו אמורה שילשים ורביעים, דהיינו בדבר קארלורוהע, וויען, וויעזבאדן ופרנקפורט דחיובא רמ"א על הכשרים להפרד מקהל רעפארם."

וכבר הסביר ד"ר יצחק ברויאר ז"ל את משמעות פסק-דינו של הרב מוירצבורג כדלהלן:

„גם הוא וגם מתנגדו תבעו את ההפרדה מהליברליזם. אך הוא סבר שהיהודים הליברליים כבר החלו לחזור בתשובה. נכונותם להקים מוסדות דתיים על יד מוסדות מחוסרי אמונה, נראתה בעיניו כצעד ראשון בדרך לתשובה שלמה. לכן חיפש כמתנגדו דרך של פירוד מהליברליזם בלי לבצע פירוד, ולו פורמלי, מהיהודים הליברליים" 11.

(אגב, דרישתו של הרי"ד במברגר ז"ל למוסדות אורתודוקסיים נפרדים בתוך הקהלה, מעולם לא קוימה כראוי ע"י המנפנים בדבריו). בפסק-דינו הנ"ל מברך הרב מוירצבורג על השגת חוק היציאה המאפשר את ההפרדות, ומביע את תקותו להמשיך שגשוגה ופעולותיה של הקהלה הנפרדת של רבנו ז"ל. מכל זאת מתברר מה היה יחסו האמתי של הרב מוירצבורג לפירוד הקהלות, השונה לחלוטין מזה המיוחס לו.

ג. „המפלגים החזיקו בדעתם להבדל מרוב יהודי המקום ולדאוג אך ורק לעצמם".

גם זה לא נכון. וכי מי היה האיש אשר עמד בפרץ ואשר רבים השיב מעוון, הלא רבנו הגדול הוא! ומי חיבר ספר „י"ט איגרות" — או ספר „חורב" שהצליחו להחזיר רבים מאחינו התועים לחיי תורה ומצוות. וכי שמענו על פעלם הרב של הנשואים בקהלה הרפורמית להחזרת אחיהם בתשובה? [אדרבה, עי' בהקדמתו של ד"ר ש' אדלר ג"י לשו"ת „יד הלוי" (ירושלים תשכ"ה) לרי"ד במברגר ז"ל, הכותב על יחס המחבר לרפורמים: „את תפקידו ראה בחיזוק המחנה הנשאר נאמן

9 התפרסם ב-„Frankfurter Borsen und Handelszeitung", מס' 66, מ"20 במרץ 1877, ונדפס ב-Gesammelte Schriften של רבנו ז"ל, חלק 4, עמ' 350/1.

10 סי' ר"ל, נדפס מחדש בשו"ת „יד הלוי" ח"ב, ירושלים 'תשל"ב.

11 „הכחרי הזרש", עמ' 222/3.

לה' ולתורתו".] נצטט נא מדברי הגאון, רבן של ישראל, רבי יצחק אלחנן ז"ל מקובנא ¹² :

„בשבטי ישראל הן נודע נאמנה צדיק מה פעל ה"ה הרב הגאון הצדיק תחת"כ ר' שמשון ב"ר רפאל הירש זצ"ל אב"ד דק"ק פרנקפורט דמאין בכחו וחילו לישראל ואוריתא, להתחזיר עטרת הדת ליושנה ולהשיב לבות אלפי רבבות ישראל לאבינו שבשמים, זה הגבר הוקם על אשר עד זקנה ושיבה הקדיש את כל חייו לעשות נפשות לתורה ולתעודה, לתמכה ולסעדה, הן בפעולותיו „פעלת צדיק לחיים“, והן בספריו הנעלים והגדולים המלאים אור תורה ונר מצוה, יראת שדי ודעת קדושים עמו, קשט ודת ובחכמה רבה השכיל ללמד תועים בינה וחפץ ה' הצליח בידו לחבב את התורה והמצוה" וכו".

ואלו דברי הגאון רבי חיים עוזר גרודונסקי ז"ל ¹³ :

„נודע ביהודה וב ישראל גדול שמו הרב הגאון הצדיק מו"ה שמשון רפאל הירש זצ"ל האב"ד לקהלת ישרון בפרנקפורט דמיין, אשר זכה וזיכה את הרבים במעשיו הגדולים ופעולותיו פעולת צדיק, מהיחידים השרידים אשר היו באמנה אתו יסד קהלה גדולה ומשוכללה למופת בישראל וממנו ראו וכן עשו לחזק יסודי היהדות באשכנז... בדרשותיו החוצבות להבות אש ובמאמריו הנפלאים מעת לעת השיב רבים מעון ואם ראשיתו היתה מצער — אחריתו הגדיל מאד וכמצדיקי הרבים ינון שמו לברכה לדור דור" וכו".

הלזה יקרא „דאגה לעצמו" ? אתמהא. ועי' בדברי הרב ר' שלמה צבי שיק ז"ל בשו"ת רשב"ן ¹⁴ :

„...שהרבנים הצדיקים כר"ש רפאל הירש ו(כ)הילדסהימר ¹⁵... והם הם זכו להתחזיר התורה למקומה הראשון ולגייר אלפים ורבבות מישראל".

ועי' בדברי הגה"צ ר' שמחה זיסל ז"ל מקלם ¹⁶ המשתאה לגדול דאגת רבנו ז"ל ואנשי קהלתו לגורל יהודי רוסיה בימי הפוגרומים שם. ועי' ב„זכרון יעקב" ¹⁷

¹² הסכמה לס' „תורה אור" (וילנא תרנ"ח), מ"ג' במרחשון תרנ"ו, נדפסה בחלקה במהדורה העברית של פירוש רבנו ז"ל לבראשית, ירושלים תשכ"ז, ע"ש.

¹³ הסכמה לס' „מיטב הגיון", מ"ט' בניסן תער"ג, נדפסה בחלקה במהדורה הנ"ל, ע"ש.

¹⁴ אור"ח סי' קכא. ועי' בדברי הגראי"ה קוק ז"ל (איגרות ראייה כרך א, עמ' קפב) : „גדול הדעה נזיר אלוקים המרומם הגר"ש רפאל הירש ז"ל, אשר הציל בגבורת ישע ימינו את שארית ישראל המערבית...".

¹⁵ הגר"ע הילדסהימר ז"ל חייב אף הוא את פירוד הקהלות, כפי שיבואר להלן.

¹⁶ ס' „אור רש"ז", בראשית עמ' נא, נדפס גם בס' „הרב ש"ר הירש, משנתו ושיטתו". עמ' 183. תודה לר' יונה עמנואל נ"י על שהעירני למקור זה.

¹⁷ ח"ג, עמ' 39 ואילך, ועמ' 64 ואילך.

לד"י הלוי ליפשיץ ז"ל על פעולותיו הרבות של רבנו ז"ל להקלת מצבם של יהודי רוסיה. אך הדברים הברורים ביותר נאמרו ע"י רבנו ז"ל עצמו, ואלו דבריו ¹⁸:

„הצדיק שבסדום, כפי שדמותו מצטיירת לעיני אברהם, ואשר למענו יינצל ציבור החוטאים כולו — אינו מפקיר את ההמונים מתוך יהירות וזחיתות הדעת; אותו צדיק בסדום לא באפס מעשה יסתכל באבדנם המוסרי של בני עירו. אף אין הוא מתבודד בד' אמותיו ואומר שלום עלי נפשי, אני את נפשי הצלתי, שכן, אם כך הוא עושה, בעצם התנהגותו זו כבר הוציא את עצמו מכלל הצדיקים, שהרי לא יצא ידי החובה הגדולה המוטלת עליו בסביבתו המיוחדת, ופחות מכל ראוי הוא, שלמענו יינצלו הרבים; הוא, שהפקיר אותם זה מזמן לגורלם המר, מה לזה ולצרת הרבים? הן אבדן החוטאים אינו נוגע אל לבו; ואף אולי בהרגשה של סיפוק הוא מצדיק עליהם את הדין. לא זה הצדיק, שלמענו תינצל סדום; צדיקו של אברהם — שרוי בתוך העיר, בקשר ער וחי לכל סביבתו. אותו צדיק לעולם אינו פוסק מלהוכיח ומלהורות, מלמחות ומלהזהיר, מלתקן ומלהציל — ככל שידו משגת“.

בהתאם לכך, פסק רבנו ז"ל שהפרישה מהקהלה הרפורמית היא הפרדות מהמציאות, אך לא מן המינים, שכן הללו, בתנאים הנתונים, תנוקות שנשבו הם. ואלו דבריו באיגרתו הגלויה לר"ד במברגר ז"ל ¹⁹:

„עלינו להזהר לא לטשטש את המושגים. יש קהלות הבנויות על מינות ואפיקורסות, אבל ברוך השם אין בדורנו אנשים שעל פי ההלכה הם מינים ואפיקורסים. אחים טועים אלה — מנהג אבותיהם בידיהם. עליהם כבר הורה הרמב"ם: „אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם וגדלו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו ואינו זריו בדרכי המצוות שהרי הוא כאנוס... לפיכך ראוי להחזירו בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה“ (הלכ' ממרים פ"ג ג). אכן דוקא היות שאנו חייבים להמשיך את קשרינו החברתיים והידידותיים עם הטועים האלה כדי להחזיר אותם למוטב, דוקא הואיל ואסור לנו להפסיק את הקשר עם אנשים אלה, ודוקא מפני שאנו בטוחים שהקב"ה בעל רחמים יגיד לטועים האלה, „וסלחתי וגו' כי לכל זהעם

18 פירוש עה"ת לבראשית יח, כד, בתרגומו של הרב מרדכי ברויאר שליט"א במהדורה העברית של פירוש רבנו ז"ל לבראשית.

19 Gesammelte Schriften, כרך 4, עמ' 324, בתרגומו של ר' יונה עמנואל נ"י, בס' „הרב ש"ר הירש, משנתו ושיטתו“, עמ' 295. קטעים מאיגרותיו של רבנו ז"ל לר"ד במברגר ז"ל תורגמו ופורסמו ע"י פרופ' י' לוי, בירחון „מוריה“, שנה ג, גליון ח—ט, עמ' עז ואילך.

בשגגה", דקא על כן חייבים אנו להתרחק מעל שיטת המינוח והאפיקורסות, להבליט מתוך כך כי הדברים המוחזקים אצלם אמתיים, שקר מוחלט הם בעינינו".

ואכן, אחרי פרסום חוק היציאה פנו ראשי קהילת רבנו ז"ל על דעתו אל ועד הקהלה הרפורמית, והודיעו שהם מעוניינים להמשיך את קשרי החברה בין כל יהודי העיר, גם לאחר ניתוק קשרי החברות בקהלה, וזאת באמצעות ניהול משותף של מוסדות החסד.²⁰

ד. „כידוע לא היו קהלות נפרדות בין יהודי רוסיה, פולין וליטא שבהן היתה רבה השפעתם של גדולי התורה".

הכונה ליזמר שמאחר שבמקומות אלו היתה רבה השפעתם של גדולי התורה — נמנעה הקמת קהלות נפרדות. ואין זו אמת. ברוסיה, פולין וליטא לא התפשטה הרפורמה באותה מידה מבהילה בה התפשטה באשכנז, כפי שידוע לכל, ואף לא היתה לה היכולת או הכונה לכופ את דעותיה על החרדים, כבאשכנז. ולפיכך לא היה צורך בה גדול לנקוט בפירוד, ולכן לא נקטו בו, ולא מחמת השפעת גדולי התורה. בהונגריה בה שלטה השפעת מרן החת"ם סופר ותלמידיו, הונהג פירוד הקהלות, משום שגם בה התפשטה הרפורמה במידה עצומה, אך כנראה לא בכלל מרן החת"ם סופר ותלמידיו בכלל גדולי התורה! ועל כך עוד ידובר להלן. יש לציין עוד, שכשהוקמה „אגודת ישראל", חקני הרש"ז ברויאר ז"ל (חתנו של רבנו ז"ל) דרש שיהודים מהונגריה ומגרמניה יוכלו למלא תפקידים בארגון רק אם הם משתייכים לקהלה הנפרדת שבמקומם — תמך בו בכך הגאון ר' חיים סולוביצ'יק ז"ל מבריסק דליטא^{20א}.

ה. „הנצי"ב מוולחין כותב שפירוד מן הכלל, קשה כחרבות לגוף האומה וקיומה". זו היתה גם דעתו של הגאון ר' ישראל מסלאנט".

הגאון הנצי"ב ז"ל אכן כתב כך בספרו שו"ת „משיב דבר"²¹. אך יש להעיר שתשובתו זו של הגאון הנצי"ב ז"ל הופנתה ללבוב שבמדינת גליציה, שבה המציאות היתה שונה בהרבה מזו שבאשכנז ובהונגריה, כאמור. אעפ"כ, ציין הרב י"י גרינוולד, בספרו „תולדות המהר"ם שיק ותקופתו"²², שפסקו זה של הגאון הנצי"ב ז"ל התברר כמשגה מבחינה מעשית, שכן לאחר מכן נתדרדר המצב בגליציה והרפורמים הצליחו להשתלט על חיי הקהלות, מה שלא היה קורה אילו נפרדו (ע"י המקורות שם).

הרב צ"י קוק שליט"א מחלק (בקטע שלא הובא על ידנו) בין פירוד קהלות למחלוקת הפרושים והצדוקים, שהיתה, לדעתו, „בפנים העם המאוחד", ומשא"כ הקראים שאצלם היה המקרה היחיד בו היה פירוד, אך מיזמתם שלהם. אך-הגאון

20 ד"ר מ' ברויאר נ"י, במאמר הנ"ל, הע' 4 לעיל, עמ' 32.

20א ד"ר יצחק ברויאר ז"ל, „מוריה", עמ' 214, 216.

21 חלק א', סי' מד.

22 ירושלים תשל"ב, עמ' 87 הע' 1, ע"ש.

הנצי"ב ז"ל באותה תשובה, משווה את פירוד הקהלות למחלוקת הפרושים והצדוקים, שהיתה לדעתו שלילית לחלוטין. והשימוש בצורה זו במקורות, ברצותו מקבל וברצותו אינו מקבל ואף אינו מזכיר כלל, אינו הולם.

הטענה שהגאון רבי ישראל מסלאנט ז"ל התנגד לפירוד הקהלות, חסרת כל בסיס היסטורי נאמן. בספרו של רי"ל הכהן מימון ז"ל: „הראי"ה" ²³, צוין המקור לטענה זו: הספר „מדור דור" למ' ליפסון ²⁴. נצטט כאן מדברי הקדמתו של ליפסון לספרו:

„ואין הדבר צריך לפנינו שעבודה זו לא נתנה להמדד במידת האמת והיסטורית. אין להוכיח ולהוכח שפלוגי הגדול בדורו אמר אותה אמרה או עשה אותו מעשה שמאחס לו העם. לא בדיפמאריה אנו עסוקים אלא בפולקלור; לא בעובדות אלא במסורות. כך מספר העם, כך רוצה הוא לספר על הגדול בדורו שהוא רואה בו מהרהורי לבו”.

סבורני שהדברים מדברים בעד עצמם, ואין צורך עוד לומר שאין במקור זה כל ראיה שהגר"י סלנטר ז"ל אמר את הדברים שיוחסו לו. מוזר הדבר, שבאותו „מקור" נאמר שהגר"י סלנטר ז"ל אמר את דבריו הללו בניגוד לדעתו של החת"ם סופר, ואילו הרב שליט"א מכחיש (כפי שיובא להלן) את תמיכתו של מרן החת"ם סופר בפירוד הקהלות. כלומר, אותו חלק ב„מקור" הנ"ל האומר שהגר"י סלנטר ז"ל התנגד לפירוד הקהלות — הוא כשר, מהימן ובדוק, ואילו חלקו השני של אותו „מקור" עצמו האומר שהחת"ם סופר תמך בפירוד — הוא „שמועה חסרת בסיס". אין לנו אלא לשאול: הלהוכח — מלים תחשובו?

ו. „יש להזים את השמועה שהחת"ם סופר צידד בקהלה נפרדת. אין לה כל בסיס”.

(אין הכוונה לפירוד הקהלות מיסודו של רבנו ז"ל, שכן, כידוע, כבר לא היה אז מרן החת"ם בחיים; הכוונה לפירוד מהרפורמים כללית). יש להדגיש שכאן אין כל שמועה וממילא אין מה להזים: דברי מרן החת"ם סופר על הפירוד מהרפורמים כתובים שחור על גבי לבן בתשובותיו ²⁵, וזו לשונו:

„ואילו היה דינם מסור בידינו היה דעתי להפרישם מעל גבולנו, לא יותן מבנותינו לבניהן ומבניהם לבנותינו כי היכי דלא לייתי לאמשוכי אבתרייהן, ויהיה עדתם כעדת צדוק ובייתוס ענן ושאול, אינהו בדידהו ואנן בדידן”.

הדברים ברורים, ואין כל ספק שהחת"ם סופר חייב פירוד גמור. ויש לדייק בדברי מרן: עדת הרפורמים דינה כעדת צדוק ובייתוס — מייסדי כת הצדוקים,

23 לעיל הע' 3.

24 חלק א', סי' קעב.

25 שו"ת חת"ם סופר, חלק ו, סי' פט.

ענו — מייסד כת הקראים ושאל (הוא פאולוס) — מראשי הנוצרים הראשונים, על כל המשתמע מכך. כמו כן, אין מרן גורס את חילוקו של הרב שליט"א בין הצדוקים לקראים, שכן דינם שוה. אין תימה, איפוא, שרבנו ז"ל מסתמך באיגרתו הגלויה לרי"ד במברגר ז"ל על פסקו זה של מרן החת"ס סופר²⁶.
המהר"ם שיק ז"ל, תלמידו המובהק של החת"ס, כתב בתשובתו לרי"ד במברגר ז"ל, כדברים הבאים:

„הנה שמעתי שהדר"ג ג"י פסק והורה שאם הריפורם גמינדע בפ"פ מבטיחם להאנשים היראים כי אין רצונם להיות פרוד מהם בכל עניני של תוה"ק מות"ל להיות עמהם באגודה אחת. ובאמת לא ידעתי מה עלה על דעתו של הדר"ג ג"י, כי לדעתי פשוט וברור דו"א אסור לנו מן התורה, מן הכתובים, ומדברי חז"ל ומן המוסכם וכן הוא הגסיון".

ואחרי הזכחות שונות, ממשיך המהר"ם שיק ז"ל:
„גם אני קיבלתי ממרן החת"ס סופר להרחיק מהם ומהמונם כל מה דאפשר ושללא להיות באגודה אחת עמהם"²⁷.

מדברים אלו מתברר, נוסף לעצם דעתו של המהר"ם שיק ז"ל, מגדולי הפוסקים האחרונים, המחייב בבהירות ובתוקף פירוד קהליות, שזוהי אכן דעתו של מרן החת"ס, כפי שקיבלה ממנו תלמידו המובהק. תמוה הדבר, שהן הרב שליט"א והן רי"ל הכהן מימון ז"ל (להבחל"ח), לא מזכירים את דעתו של המהר"ם שיק ז"ל, שחשיבותה מרכזית בנושא זה.

בזה סיימנו להוכיח שכמעט כל העובדות המצויות בקשר לעניננו בדברי הרב שליט"א, מופרכות מיסודן. אך אין לסיים עד אשר יובאו דעותיהם של גדולי ישראל רבים נוספים על נושא זה, מלבד דברי החת"ס סופר, ה"ערוך לגר" והמהר"ם שיק ז"ל, שכבר הובאו לעיל.

בשנת תרל"ב חתמו 389 (שלוש מאות שמונים ותשעה!) רבנים על חוות דעת תורה, המחייבת את פרישת החרדים מהקהלה הרפורמית בוינה. על דעת-תורה זו חתמו, מלבד רבנו ז"ל, הגאונים הרי"ד במברגר ז"ל, הרב אליהו גוטמכר ז"ל, הרב עזריאל הילדסהימר ז"ל, הרב מאיר להמן ז"ל, ה"כתב סופר", אחיו, ה"מכתב סופר", האדמו"ר מוישניץ, האדמו"ר מצ'ורטקוב, הרב צבי הירש קלישר ז"ל, ועוד רבנים רבים²⁸.

הגאון רבי עזריאל הילדסהימר ז"ל כתב לרבנו ז"ל מכתבי תמיכה במאבקו נגד רי"ד במברגר ז"ל²⁹, ואסר על תלמידיו לכהן כרבנים בקהלות כלליות, שבהן

26 Gesammelte Schriften, חלק 4, עמ' 402.

27 שו"ת מהר"ם שיק, אר"ח סי' שו.

28 עי' נוסח חוות הדעת ב-Gesammelte Schriften, לרבנו ז"ל, חלק 4, עמ' 342, ועי' על חלק משמות החותמים שם, עמ' 401, ומאמרו של ד"ר מ' ברויאר ג"י, לעיל

הע' 4 עמ' 33.

29 איגרות ר"ע הילדסהימר, ירושלים. תשכ"ו, איגרות 33 ו-35.

החרדים לא פרשו מהקהלה הרפורמית³⁰. לכשקיבל תלמידו, הרב מ' הורביץ ז"ל, את הרבנות בקהלה הכללית בפרנקפורט, שלח לו הגר"ע הילדסהימר ז"ל מכתב חריף, בו הוא מסכים לנמוקיו ההלכתיים של רבנו ז"ל לחיוב ההפרדות⁸¹.
הגר"ר מאיר להמן ז"ל ייסד קהלה נפרדת בעירו מיינץ אחרי מאבקים קשים, ויצא בתעמולה נרחבת למען ייסוד קהלות נפרדות בכל אשכנז⁸². בפירושו למסכת אבות³³ ביאר בארוכה את חובת הפרישה מהקהלות הרפורמיות.
ה"כתב סופר", שהלך בדרכו של אביו ז"ל, הנהיג את פירוד הקהלות בהונגריה יחד עם המהר"ם שיק ז"ל, וכל שאר גאוני הונגריה ורבניה⁸⁴. בין גאונים אלו יש לציין את הגר"ר שלמה גאנצפריד ז"ל, מחבר ה"קצור שולחן ערוך", אשר היה מראשוני התומכים בהפרדת הקהלות³⁶.

אחיו של הכת"ס, הגר"ר שמעון סופר ז"ל, כתב על הרפורמים:
„וראוי לכל ירא ה' להתרחק מעל אהלי רשעים כיו"ב³⁶, כי קרבתם לא טובה והבל היוצא מפיהם אזוקי מזיק"³⁷.
על הפירוד בהונגריה כתב הגר"ש סופר ז"ל כדלהלן:

„...ולא נעלם כל זה מגדולי גאוני ישראל במדינת אונגארן אשר הקטן שבהם קטנו עבה ממתני ומסרו נפשם על הדבר הזה לחלק יצאו לשם שמים בלי ספק, וצריכים אני לקבל גזירתם ולשמוע עצתם"³⁸.

לדברי החת"ס סופר, שהרפורמים דינם כצדוקים וכנוצרים הראשונים, יש להוסיף שהגאון רבנו עקיבא איגר ז"ל השות אף הוא את הריפורמים לצדוקים, וכתב: „ואין לנו עסק בהן"³⁹. והגאון רבי יצחק אייזיק הלוי ז"ל כתב אף הוא שהרפורמים נוהגים כנוצרים הראשונים לכל דבר⁴⁰.

30 שם, איגרות 36/7.

31 ע"י ס', „מאמרים ונאומים נבחרים" (גרמנית), חלק א, עמ' 344/5. וע"ע ד"ר יעקב לוי נ"י „המעין", כרך ד, גליון ד, עמ' 8.

32 ע"י, „מתולדות המחבר" לא' סורסקי, שבפתח פירוש הר"מ להמן ז"ל למס' אבות בתרגום לעברית, הוצ' „נצח" (בני ברק תשכ"ח), עמ' יא ויד.

33 פרק ב' משנה ד', במהדורה הנ"ל עמ' ריד—רטו.

34 ע"י, „איגרות סופרים" ח"ג עמ' 61 [ומאמרו של ר' ח"ר רבינוביץ ב„ניב המדרשיה" תשל"ב/ג, עמ' קא], שר' מהר"ם שיק, יו"ד סי' שלב—שלד, „מלחמת מצוה" (סיגט תרמ"ח), „תולדות המהר"ם שיק ותקופתו", עמ' 87 ואילך, שם מצוינים גאונים רבים שהשתתפו ותמכו בהפרדת הקהלות בהונגריה.

35 הרב י' רובינשטיין, „המעין", כרך יא, גליון ג, עמ' 6.

36 ע"י, „ובחרת בחיים" להגר"ר שלמה קלוגר ז"ל, סי' כט, הכותב אף הוא ביחס לרפורמים: „סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה, ואל ישיאו אתכם..." וכו'.

37 „איגרות סופרים" ח"ד, עמ' 26.

38 מובא ב„תולדות המהר"ם שיק ותקופתו", עמ' 107.

39 „איגרות סופרים", ח"א עמ' 50.

40 איגרות ר"א הלוי, ירושלים תשל"ב, איגרת 152א.

הגאון רבי שלמה איגר ז"ל (בן הרעק"א ז"ל) אף הרחיק לכת ופסק והורה עם רבני פוזן להוציא את ראשי הרפורמים מכלל ישראל לחלוטין, וכפי שכתב⁴¹ :
 „...קונטרסי בפסק דין אשר נגזר עליהם בתורתנו הקדושה להבדילם מישראל כי לא לישראל יחשבו לשום דבר... והוסכם מגדולי רבני מחוז פאזען...”.

כפי שמספר שם הגרש"א ז"ל, לא התקבלה דעתו באופן מעשי ע"י הגר"י עטלינגר ז"ל ורבי נתן אדלר ז"ל. (אף רבנו ז"ל לא הלך בדרך זו, וכמבואר לעיל).
 הגאון רבי חיים עוזר גרודזנסקי ז"ל כתב⁴², שאינו יכול להכריע בין רבנו ז"ל לרי"ד במברגר ז"ל, וזאת משום כמה סיבות: א. זהו ענין הנוגע לרבים, ויש צורך לפיכך במועצת רבנים אשר תכריע⁴³. ב. המתלוקת אינה ברורה, לדעתו, מהמקורות ותלויה יותר „בהכרה גמורה ובהשקפה בהירה לדעת איזה דרך ישרה לגדור גדר ולעמוד בפרץ לחזק הדת”. ג. הדבר תלוי בתנאי המקום ולפיכך רק רבני המקום יכולין להכריע בכך. מכל מקום, כותב הגרש"ע ז"ל שם:

„אין ספק אשר הרב הגאון הצדיק מוהרש"ר הירש זצ"ל אשר זכה וזיכה את הרבים במעשיו הגדולים ובדרשותיו הנלהבות ובספריו המלאים אהבת תורה ויראת שמים, דבר גדול עשה בהתיסדות הקהלה רעליגיונס גיזלשאפט המשוכללה והמצוינה ותהי לקהלת ישרו למופת בישראל. ולולא שבצרו להם היראים בקהלה מיוחדת. היו מתבטלים במעוטם בתוך העדה הכללית, מה שאין כן כאשר נפרדו ונשתכללו בפני עצמם”⁴⁴.

לאחרונה יש לציין, כי עוד לפני שנתעורר הפולמוס בין רבנו ז"ל לרי"ד במברגר ז"ל, נקט בעל „הכתב והקבלה”, הרי"צ מקלנבורג ז"ל, בפירוד בקהלתו שבקניגסברג. נתמנה שם „רב מטעם” אשר נטה לרפורמה, ולאחר מכן פרש הרי"צ מקלנבורג ז"ל ואתו רבים מקהלתו וייסדו קהלה נפרדת⁴⁵.

ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת — לאחר שהבדילנו מן התועים תורת אמת בלבנו — וחיי עולם נטע בתוכנו. הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם, אכ"ר.

חיפה יע"א, שנת השבע תשל"ג.

41 „איגרות סופרים”, ח"א עמ' 84.

42 מכתב מיום יט בשבט תער"ג, נדפס בספר הזכרון לרי"י וינברג ז"ל, ירושלים תש"ל.

43 ה„שבט סופר”, הגרש"ב סופר ז"ל, לא רצה אף הוא להכריע במחלוקת מהטעם שזה נוגע לרבים, אך הכחיש בתוקף שמועה שיחסה לו תמיכה ברי"ד במברגר ז"ל — עי' „איגרות סופרים”, ח"ג עמ' 66.

44 וכפי שכתב הרב י"י גרינוולד בספרו הנ"ל, שם: „הלא אין ספק בזמננו היום שאלמלא הפירוד לא היה נשאר שם ושארית לישראל בגרמניה ובאונגריא”.

45 ר' ח"ר רבינוביץ, „סיני”, כרך נז, עמ' סט.